

พระนครศรีอยุธยา กับ แนวทางการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province and Its Water Management System Based on Royal Initiative Project

กมลวรรณ วรณธนะ¹ ภาคิน โชติเวศย์ศิลป์² ชนิกันต์ ผลเจริญ³ และมูเนาะฮ์ ยีดี⁴

Kamonwan Wanthanang¹, Pakin Chotiweysin², Chanikan Polcharoen³ and Muneeroh Yeedum⁴

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา^{1, 2, 3, 4}

Corresponding author, E-mail : duean_2520@hotmail.com

สาระสังเขป

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ ในช่วงฤดูฝนทุกปีมักมีฝนตกชุก ทำให้น้ำไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ลุ่มต่ำบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยามีระดับสูงขึ้นจนเกิดอุทกภัย ทำให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน สถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร รวมทั้งโบราณสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด ดังนั้นจึงต้องหาแนวทางเพื่อการบริหารจัดการน้ำ โครงการแก้มลิงเป็นแนวคิดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเพื่อแก้อุทกภัย มีวัตถุประสงค์เพื่อการชะลอน้ำก่อนที่จะจัดการระบายออกในเวลาต่อมา ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้น้อมนำแนวทางการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการแก้มลิง มาประยุกต์ใช้ ทำให้บรรเทาอุทกภัยขนาดกลางและขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ ลดความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตร และยังเป็นแหล่งขยายพันธุ์สัตว์น้ำ

คำสำคัญ : พระนครศรีอยุธยา ; การบริหารจัดการน้ำ ; โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

SUMMARY

Phra Nakhon Sri Ayutthaya province is located near the lower Chao Phraya River and is on the low-lying area. During rainy season every year, it rains heavily so the water level in Chao Phraya River increases. Then, the lower area near the river is affected by great flood. Similarly, local people, working places, industrial manufacturing factories, agricultural business, and important historical & tourism places are affected as well. Therefore, water management system has to be reconsidered. Monkey Cheek Project, which was initiated by King Bhumibol Adulyadej is the perspective option to deal with the flood problem. This royal project was aimed to reduce water flow velocity before draining it. Phra Nakhon Sri Ayutthaya province chose this project. As expected, both medium and big-sized flood problems were successfully solved. Agricultural products were not that harshly affected before taking measures and agricultural farms were newly established, too.

Keywords : Phra Nakhon Sri Ayutthaya ; Water Management System ; Royal Initiative Project

บทนำ

น้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชน และช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมของประเทศ อย่างไรก็ตามประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตมรสุม มีฝนตกชุกและปริมาณน้ำฝนสูง จนเกิดอุทกภัยอยู่ในหลายพื้นที่เกือบทุกภูมิภาคของประเทศ และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสร้างความเสียหายต่อเศรษฐกิจ พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่อุตสาหกรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงสนพระราชหฤทัยต่อการบริหารจัดการน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน ทั้งนี้พระองค์ทรงตระหนักถึงความรุนแรงของอุทกภัยที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2538 จึงมีพระราชดำริโครงการแก้มลิงขึ้น โครงการแก้มลิงจึงเป็นทฤษฎีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมตามแนวทางการบริหารจัดการน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ลักษณะของโครงการแก้มลิงเปรียบเหมือนการกักน้ำของลิ่งซึ่งจะเก็บกักไว้ที่แก้ม ก่อนจะค่อย ๆ นำมาเคี้ยวและกินภายหลัง เมื่อนำมาใช้ประยุกต์ใช้กับปัญหาอุทกภัย จึงควรดำเนินการขุดคลองต่าง ๆ เพื่อชักน้ำมารวมกันไว้เป็นบ่อพักที่เปรียบได้กับแก้มลิงแล้วค่อย ๆ ระบายน้ำลงทะเลเมื่อน้ำทะเลลดลง นอกจากนี้โครงการแก้มลิงมีวัตถุประสงค์เพื่อการระบายน้ำแล้ว โครงการแก้มลิงยังเป็นแหล่งน้ำสำรองเพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรรวมทั้งการอุปโภคบริโภคของประชาชนได้ด้วยพระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ด้านการบริหารจัดการน้ำประชาชนชาวไทยทั้งมวล จึงพร้อมใจกันน้อมเกล้าฯถวายพระราชสมัญญา “พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ”

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศห่างจากกรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 2,566.64 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,597,99 ไร่ นับว่าเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 63 ของประเทศไทย และเป็นอันดับที่ 11 ของจังหวัดในภาคกลาง ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบน้ำท่วมถึง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา ไม่มีภูเขา และไม่มีป่าไม้

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรน้ำ โดยมีแม่น้ำไหลผ่าน 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำ

เจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย และมีคลองธรรมชาติ 437 สายคลอง คลองชลประทาน 626 สายคลองสรุปได้ดังนี้ [1]

1. แม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มจากปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ผ่านเขื่อนเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท ไหลผ่านจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง เข้าเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือผ่านอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล อำเภอบางปะอิน และอำเภอบางไทร รวมความยาวของแม่น้ำนี้ไหลผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 45 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 150-350 เมตร

2. แม่น้ำป่าสัก ต้นกำเนิดที่จังหวัดเพชรบูรณ์ไหลผ่าน อำเภอยะบะดี จังหวัดลพบุรี อำเภอกำแพงแสน และอำเภอสองน้ำ จังหวัดสระบุรี ไหลเข้าเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอบางบาล อำเภอนครหลวง แล้วไหลไปรวมกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หน้าวัดพนัญเชิงวรวิหาร ความยาวของแม่น้ำนี้ไหลผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 52 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 100-200 เมตร

3. แม่น้ำลพบุรี เป็นลำน้ำธรรมชาติเริ่มต้นที่ตำบลม่วงหมู่ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี ไหลผ่านจังหวัดลพบุรี เข้าเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอบ้านแพรก อำเภอมหาราช อำเภอบางปะหัน และอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่หน้าวัดตองปุในเขตอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความยาวของแม่น้ำนี้ไหลผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 62.5 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 50-150 เมตร

4. แม่น้ำน้อย เป็นลำน้ำธรรมชาติรับน้ำจากแม่น้ำ เจ้าพระยาเหนือเขื่อนเจ้าพระยาที่ประตูระบายน้ำบรมธาตุ ไหลผ่านจังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง เข้าเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พื้นที่อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอสนา และอำเภอบางไทร ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบางไทร ความยาวของแม่น้ำนี้ไหลผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 45 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 150-350 เมตร

นอกจากนี้จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีลำคลองที่สำคัญ ได้แก่ คลองบางบาล คลองบางปลาหมอ คลองบางหลวง คลองมหาราช คลองบางแก้ว คลองลาดชะโด คลองบางพระครู คลองกุฎี คลองลาดชิด คลองนาคู คลองพระยาบันลือ คลองขุนศรี คลองไผ่พระ คลองกกแก้ว คลองร่มไทร และคลองปานกราน

การที่มีแม่น้ำหลายสายจึงทำให้ชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาใช้การคมนาคมทางน้ำไปทางทิศเหนือจนถึงจังหวัดนครสวรรค์แล้วใช้สาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน เดินทางไปยังกำแพงเพชร พิษณุโลก สุโขทัย ส่วนการเดินทางไปทางใต้สามารถใช้แม่น้ำเจ้าพระยาไปถึงพระประแดงแล้วต่อเรือไปภาคใต้ จากพระนครศรีอยุธยาสามารถใช้แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกงเดินทางไปยังเชิงเขา นครนายก และปราจีนบุรีได้ ส่วนทางตะวันตกสามารถใช้แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อยและแม่น้ำท่าจีน เดินทางไปนครปฐม สุพรรณบุรี แล้วใช้คลองเชื่อมไปถึงกาญจนบุรี ราชบุรีและเพชรบุรีได้ นอกจากนี้ยังใช้แม่น้ำป่าสักเดินทางไปยังสระบุรีและเพชรบูรณ์ได้ [2]

ปัญหาอุทกภัยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำหลายสายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอุทกภัยหรือน้ำท่วมได้ง่าย และเป็นพื้นที่น้ำท่วมทุกปี เช่น อำเภอบางบาล อำเภอสนา อำเภอผักไห่ อำเภอบางปะหัน อำเภอบางไทร และอำเภอท่าเรือ สาเหตุสำคัญของการเกิดน้ำท่วมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

1. การทำลายป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารในพื้นที่ตอนบนของประเทศไทย ทำให้ดินขาดสิ่งปกคลุมในการช่วยดูดซับน้ำ ส่งผลให้น้ำไหลบ่าไปบนผิวดินอย่างรวดเร็วลงมายังพื้นที่ตอนล่าง
2. สภาพพื้นที่ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว น้ำฝนเกือบทั้งหมดจึงไหลไปบนผิวดินลงสู่พื้นที่ต่ำและแม่น้ำทันที ประกอบกับการที่มีแม่น้ำหลายสายมีหลายจุดบรรจบแม่น้ำจึงมักจะมีน้ำท่วมใหญ่บริเวณจุดบรรจบแม่น้ำ อันเนื่องมาจากน้ำที่ไหลมาจากแม่น้ำสาขาต่างๆอยู่เสมอ เช่น บริเวณพื้นที่คอขวดในอำเภอบางไทร
3. ฝนตกหนักอย่างต่อเนื่อง เมื่อฝนตกลงมา จะมีน้ำบางส่วนยังอยู่บนผิวดินและบางส่วนซึมลงไปสะสมอยู่ในดิน เมื่อฝนตกมากขึ้น น้ำซึมลงไปดินไม่ทัน น้ำจึงไหลลงไปบนผิวดิน โดยเฉพาะบริเวณที่ลุ่มต่ำ แม่น้ำลำธาร และไหลลงสู่ทะเลต่อไป
4. การขยายตัวของชุมชนและการทำลายระบบระบายน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สมัยก่อนพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่การเกษตร มีพื้นที่ลุ่มและมีแอ่งน้ำตามธรรมชาติเพื่อรับน้ำเข้าและระบายน้ำออกจากพื้นที่อย่างสมดุล จึงไม่มีน้ำท่วมขัง แต่การถมดินปรับพื้นที่ การสร้างถนน

เพื่อรองรับการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชนที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติถูกทำลายหมดไป และสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่และโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง ได้สร้างบนพื้นที่รับน้ำ และไม่ได้สร้างระบบการระบายน้ำออกจากพื้นที่อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเผชิญกับอุทกภัยรุนแรงหลายครั้ง ดังนี้

พ.ศ.2538 พายุหลายลูกพัดผ่านประเทศไทย ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะพายุไอลิสทำให้เกิดฝนตกหนักต่อเนื่องหลายวัน น้ำเหนือหลาก วัดปริมาณน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2538 ได้สูง 2.27 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ถือว่าสูงสุดเป็นประวัติการณ์ เทียบเท่ากับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2485 [3] แม่น้ำเจ้าพระยาไหลเข้าท่วมพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปทุมธานีและกรุงเทพฯ อย่างหนักด้วยระดับน้ำเฉลี่ย 1 เมตร เป็นระยะเวลา 2 เดือน

พ.ศ.2554 จังหวัดพระนครศรีอยุธยาประสบกับมหาอุทกภัย อันเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลโดยตรงและโดยอ้อมจากพายุทั้งหมด 5 ลูก ได้แก่ พายุโซนร้อนไทม่า พายุโซนร้อนนกกเต็น พายุโซนร้อนไห่ถาง พายุโซนร้อนเนสาด และพายุโซนร้อนนาลแก รวมทั้งร่องมรสุมกำลังปานกลางถึงค่อนข้างแรงพัดผ่านประเทศไทย ฝนตกอย่างต่อเนื่อง รวมถึงเหตุการณ์น้ำล้นตลิ่ง ในปี 2554 ประเทศไทยจึงมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยรวมทั้งสิ้น 71 จังหวัด จากภาคเหนือมีปริมาณน้ำจากลุ่มน้ำยมที่ไหลมารวมกับแม่น้ำเจ้าพระยา มากถึง 6,000 ล้านลูกบาศก์เมตรประทุระบายน้ำพลเทพ และประตูระบายน้ำบรมธาตุ ไม่ได้เปิดรับน้ำเพื่อผันน้ำเข้าสู่ทุ่งตะวันตก แม้จะมีการเปิดรับน้ำมากขึ้นในภายหลัง แต่มีการควบคุมน้ำให้อยู่เฉพาะในลำน้ำ ไม่มีการปล่อยน้ำเข้าทุ่งเพื่อให้เป็นแก้มลิงชะลอน้ำ ปริมาณน้ำจำนวนมากที่ระบายจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์มาสู่เขื่อนพระราม 6 ไม่มีการผันน้ำเข้าสู่คลองรพีพัฒน์อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ปริมาณน้ำส่วนใหญ่ไหลเข้าสู่อำเภอพระนครศรีอยุธยา(บันทึกเหตุการณ์มหาอุทกภัยปี 2554) โดยเฉพาะอำเภอพระนครศรีอยุธยานี้ รับปริมาณน้ำมากเกินไปทั้งจากแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีปริมาณน้ำที่

ไหลมารวมที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มากเกินไป ทำให้มีน้ำจำนวนมากไหลย้อนข้ามประตูระบายน้ำคลองข้ามแม่น้ำเข้าสู่นิคมอุตสาหกรรมโรจนะ และไหลไปรวมกันกับปริมาณน้ำที่ล้นมาจากแม่น้ำป่าสัก เข้าสู่นิคมอุตสาหกรรม

นวนคร สวนอุตสาหกรรมบางกระบือ และไหลเข้าสู่พื้นที่กรุงเทพมหานครทางทิศเหนือ ประกอบกับการปล่อยให้ประตูระบายน้ำบางโฉมศรี พังทลายโดยไม่มีกรรรับซ่อมแซม ส่งผลให้ปริมาณน้ำไหลเข้าสู่จังหวัดลพบุรีมากขึ้น และปริมาณน้ำทั้งหมดได้ไหลกลับมายังอำเภอพระนครศรีอยุธยาทางแม่น้ำลพบุรีอีกด้วย

ทั้ง ๆ ที่ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ได้ร่วมมือกันเตรียมแนวป้องกันตลอดริมแม่น้ำไว้อย่างเต็มที่ แต่น้ำเริ่มเข้าท่วมตลาดบ้านแพน อำเภอเสนา ตั้งแต่กลางเดือนสิงหาคม ต้นเดือนกันยายน้ำเข้าอำเภอบางปะหัน อำเภอบางบาล อำเภอผักไห่ อำเภอบางไทร ด้วยระดับน้ำท่วมเฉลี่ย 0.5 - 4.5 เมตร วันที่ 4 ตุลาคม 2554 แนวคันกันน้ำหน้าวัดไชยวัฒนารามพังน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไหลเข้าท่วมโบราณสถานวัดไชยวัฒนารามทันที ด้วยระดับความลึก 2 เมตร อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบ้านแพรก อำเภอนครหลวง ถูกน้ำท่วม [4] วันที่ 7 ตุลาคม 2554 น้ำทะลักจากบริเวณหัวรอ เข้าท่วมเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง เช่น วัดมหาธาตุ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระนอนโลกยสุธา วัดราชบูรณะ วัดพระราม ฯลฯ ระดับน้ำสูงขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและนิคมอุตสาหกรรมโดยรอบ ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมโรจนะ นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมนวนคร และสวนอุตสาหกรรมบางกระบือ ถูกน้ำท่วมทั้งหมด ซึ่งกว่าน้ำจะแห้งและกอบกู้พื้นที่น้ำซังได้ทั้งหมดก็ราวกลางเดือนพฤศจิกายน 2554

นายวิทยา ผิวผ่อง ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในขณะนั้น กล่าวว่า “น้ำท่วมอยุธยา ปี 2554 นับว่าเป็นอุทกภัยที่รุนแรงที่สุดเท่าที่เคยเกิดเพราะน้ำท่วมในพื้นที่ทั้ง 16 อำเภอ 157 ตำบล และ 1,540 หมู่บ้าน จนแทบไม่เหลือพื้นที่แห้งสำหรับการอพยพหรืออยู่อาศัย น้ำท่วมครั้งนี้ดูเหมือนว่าจะสร้างความเสียหายให้แก่พระนครศรีอยุธยาอย่างแสนสาหัส มีมูลค่าความเสียหายเป็นแสนล้าน มีประชาชนได้รับผลกระทบ 7 แสนกว่าคน” [4]

อุทกภัยที่เกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน ถึงต้นเดือนพฤศจิกายน 2554 ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจฯ ประเมินค่าความเสียหายถึง 446,000 ล้านบาท ส่วนธนาคารโลกประเมินความเสียหายไว้ 1.4 ล้าน ๆ บาท [5] ผลกระทบโดยตรงจากอุทกภัย ได้แก่

1. อันตรายต่อชีวิตคน และสัตว์ในพื้นที่ ซึ่งอาจเสียชีวิตเพราะจมน้ำ ถูกกระแสไฟฟ้าพัดพาไป หรือได้รับอันตรายจากสัตว์ที่หนีน้ำ เช่น งูมีพิษ จระเข้ ตะขาบ รวมทั้งอาจเกิดโรคระบาดที่มาจากเชื้อโรคในน้ำ เช่น อหิวาตกโรค น้ำกัดเท้า และตาแดง

2. สิ่งก่อสร้าง เช่น โบราณสถาน อาคารบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม ถนน สะพาน และระบบสาธารณูปโภคได้รับความเสียหาย ทุกภาคส่วนต้องเสียค่าใช้จ่ายมหาศาลเพื่อบูรณะซ่อมแซมภายหลังน้ำลด

3. เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ปศุสัตว์ และพื้นที่อุตสาหกรรม ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหายส่งผลให้เกษตรกรรายจนทันที และตกเป็นหนี้ซ้ำซาก แรงงานในภาคอุตสาหกรรมตกงานทันทีและขาดรายได้ในระยะยาว รวมทั้งการเสียภาพลักษณ์ทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การขาดความเชื่อมั่นของนักลงทุนจากต่างประเทศและย้ายฐานการผลิตออกไปยังประเทศเพื่อนบ้านแทน

4. ทรัพย์สินของทางราชการ และของประชาชนอาจถูกพัดพาสูญหายไปกับกระแสน้ำ อีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่หวังดีออกโจรกรรมทรัพย์สิน เนื่องจากผู้ดูแลบ้านเมืองได้หนีไปเอาใจใส่เฉพาะปัญหาน้ำท่วม

แนวทางการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ” คงไม่อาจมีผู้ใดปฏิเสธ หรือโต้แย้งข้อความนี้ได้ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ตลอดพระชนมายุของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร ทั้งจากภัยน้ำแล้ง ภัยน้ำล้น และภัยน้ำเสีย ด้วยแนวพระราชดำริการพัฒนาแหล่งน้ำและระบบ

ชลประทาน ทรงตระหนักถึงความสำคัญองน้ำว่าเป็นต้นทุนหลักของชีวิต ตลอดระยะเวลา 70 ปีแห่งการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แม้ว่าจะเป็นถิ่นทุรกันดารเพียงใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถก็ทรงเสด็จถึง ด้วยหวังสร้างความอยู่ดีกินดี บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกรเป็นที่ตั้ง ดังเช่นภาพแห่งความประทับใจของประชาชนชาวอยุธยา ที่ทั้งสองพระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมราษฎรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อครั้งที่เกิดมหาอุทกภัยปี พ.ศ.2507

จากเหตุการณ์ในอดีตต่างๆเกี่ยวกับน้ำสะท้อนให้เห็นว่าการที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น มีฝนตกชุก มีปริมาณน้ำเป็นต้นทุนอยู่จำนวนมากทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน แต่เมื่อหากขาดการจัดการน้ำที่ดี ก็จะไม่สามารถเก็บกักน้ำจำนวนมากนั้นมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อถึงช่วงน้ำมากน้ำที่เคยสร้างคุณอนอกอนันต์ก็กลับมาซึ่งความเสียหายแก่บ้านเรือน การเกษตรและอุตสาหกรรม ชุมชนเมืองต้องเผชิญปัญหาสุขภาพจากน้ำท่วมขังและเน่าเสีย การขาดรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น ดังปรากฏสอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีเปิดการประชุมวิชาการนานาชาติ The Third Princess Chulabhorn Science Congress (P C III) เรื่อง “น้ำและการพัฒนา : น้ำเปรียบดังชีวิต” ณ โรงแรมแชงกรี-ลา วันที่ 11 ธันวาคม พุทธศักราช 2538 ตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาแหล่งน้ำนั้น ในหลักใหญ่ก็คือการ ควบคุมน้ำให้ได้ดังประสงค์ ทั้งปริมาณและคุณภาพ. กล่าวคือ เมื่อปริมาณน้ำมากเกินไป ก็ต้องหาทางระบาย ออกให้ทันการณ์ ไม่ปล่อยให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย ได้และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลน ก็จะต้องมีน้ำกักเก็บ ไว้ใช้อย่างเพียงพอ ทั้งมีคุณภาพเหมาะสมแก่การเกษตร การอุตสาหกรรมและการอุปโภคบริโภค. ปัญหาอยู่ที่ว่า การพัฒนาแหล่งน้ำนั้นอาจมีผลกระทบกระเทือนต่อ สิ่งแวดล้อมบ้าง. แต่ถ้าไม่มีการควบคุมน้ำที่ดีพอแล้ว เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้นก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน สูญเสีย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและในชีวิตความเป็นอยู่ของ ประชาชน ทั้งส่งผลกระทบต่อทะเลอันแกล้งแวดล้อมอย่าง ร้ายแรง” [6]

น้ำท่วมซึ่งเป็นอุทกภัยที่หลายภูมิภาคของประเทศไทยต้องประสบ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ และบริเวณ

ที่ราบเชิง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทกำลังพระวรกายและพระราชทานพระราชดำริแก้ไขปัญหาน้ำท่วมตลอดมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาข้อมูล หลายด้านและมีพระบรมราชวินิจฉัยลักษณะทางกายภาพ ของพื้นที่ที่เกิดปัญหา มีพระราชดำริเลือกใช้วิธีการแก้ไข ต่าง ๆ ให้เหมาะกับสภาพท้องถิ่นและประสิทธิภาพของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และรวมทั้งงบประมาณได้พระราชทาน แนวพระราชดำริให้รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นรับไป ดำเนินการ ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า อย่างเร่งด่วนและปัญหาระยะยาว แนวพระราชดำริแก้ปัญหาน้ำท่วมเฉพาะพื้นที่ ได้แก่ พระราชดำริก่อสร้างคันดินกั้นน้ำ เป็นวิธีป้องกันน้ำท่วมแบบดั้งเดิม คือ การสร้างคันดิน กั้นน้ำขนาดที่เหมาะสมขนานไปตามลำน้ำห่างจากขอบตลิ่งพอสมควร เพื่อป้องกันมิให้น้ำจากแม่น้ำล้นตลิ่งล้นตลิ่งลงไปท่วมพื้นที่หลังคันกั้นน้ำอันจะนำมาสู่ปัญหาน้ำท่วมขังต่อไปได้ พระราชดำริก่อสร้างทางผันน้ำ การขุดคลองสายใหม่เชื่อมต่อกับแม่น้ำที่มีปัญหาน้ำท่วม เพื่อผันน้ำที่ล้นตลิ่งให้ไหลไปตามทางผันน้ำที่ขุดขึ้นใหม่ ไปลงลำน้ำสายอื่นหรือระบายออกสู่ทะเล ทั้งนี้ต้องสร้างอาคารเพื่อควบคุมและบังคับน้ำบริเวณปากทาง ให้เชื่อมกับลำน้ำสายใหญ่เป็นการระบายน้ำที่ท่วมหรือ เกิดอุทกภัยออกจากพื้นที่ ทั้งพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่อยู่อาศัยและแหล่งชุมชน พระราชดำริปรับปรุงลำน้ำที่มีอยู่เดิม ขุดลอกลำน้ำที่ตื้นเขิน ตกแต่งคันตลิ่งให้เรียบ กำจัดวัชพืชผักตบชวาที่ลอยขวาง ลำน้ำและริ้วทำลายสิ่งกีดขวาง ทางน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรองรับน้ำให้มากขึ้นและ เปิดทางการไหลหลากของกระแสน้ำให้สะดวก

จุดเริ่มต้นของโครงการแก้มลิง โครงการแก้มลิงเป็นแนวคิดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อแก้ปัญหาอุทกภัย โดยพระองค์ทรงตระหนักถึงความรุนแรงของอุทกภัยที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ.2538 จึงมีพระราชดำริ “โครงการแก้มลิง” ขึ้น เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 โดยให้จัดหาสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับน้ำฝนไว้ชั่วคราว เมื่อถึงเวลาที่คลองพอจะระบายน้ำได้จึงค่อยระบายน้ำจากส่วนที่กักเก็บไว้ออกไป จึงสามารถลดปัญหาน้ำท่วมได้ โดยแนวคิดของโครงการแก้มลิงเกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริถึงสิ่งที่ยอมก๊วไว้ไว้ในกระพุ้งแก้มได้คราวละมาก ๆ จึงมีพระราชกระแสอธิบายว่า “ลิงโดยทั่วไปถ้าเราส่งก๊วไว้ให้ ลิงจะรีบบอก

เปลือก เอาเข้าปากเคี้ยว แล้วนำไปเก็บไว้ที่แก้มก่อน ลิงจะทำอย่างนั้นจนกว่าหมดหัวหรือเต็มกระพุ้งแก้ม จากนั้นจะค่อย ๆ นำออกมาเคี้ยวและกลืนกินภายหลัง” ด้วยแนวพระราชดำรินี้จึงเกิดเป็น

“โครงการแก้มลิง” ขึ้น เพื่อสร้างพื้นที่กักเก็บน้ำ ไว้รอการระบายเพื่อใช้ประโยชน์ในภายหลัง ทั้งนี้นอกจากโครงการแก้มลิงจะมีขึ้นเพื่อช่วยระบายน้ำ ลดความรุนแรงของปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงแล้ว ยังเป็นการช่วยอนุรักษ์น้ำและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย โดยน้ำที่ถูกกักเก็บไว้ เมื่อถูกระบายสู่คลองจะไปบำบัดน้ำเน่าเสียให้เจือจางลง และในที่สุดน้ำเหล่านี้จะผลักดันน้ำเสียให้ระบายออกไปได้

ลักษณะและวิธีการบริหารจัดการน้ำตามโครงการแก้มลิง มีขั้นตอนการดำเนินงานและหลักการโดยสรุป เริ่มจากการระบายน้ำออกจากพื้นที่โดยการปล่อยให้ไหลไปตามคลองในแนวทิศเหนือและใต้เพื่อให้มวลน้ำไปพักไว้ในที่พักน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่คลองใกล้ทะเล และเมื่อระดับน้ำทะเลลดต่ำกว่าระดับน้ำในคลอง จะทำการระบายน้ำจากคลองพักน้ำออกสู่ทะเลทางประตูระบายน้ำ ต่อมาจะทำการสูบน้ำออกจากคลองที่ทำหน้าที่เป็นแก้มลิง เพื่อให้มวลน้ำตอนบนค่อย ๆ ไหลลงมา และส่งผลให้บริเวณพื้นที่น้ำท่วมลดลง แต่หากมีกรณีของระดับน้ำทะเลสูงกว่าระดับน้ำในคลอง จะทำการปิดประตูระบายน้ำเพื่อป้องกันมิให้น้ำย้อนกลับ โดยยึดหลักน้ำไหลทางเดียว (One Way Flow) [7] หากจำแนกตามขนาดโครงการแก้มลิงมี 3 ขนาด ได้แก่ [8]

1. แก้มลิงขนาดใหญ่ คือ สระน้ำหรือบึงขนาดใหญ่ ที่รวบรวมน้ำฝนจากพื้นที่บริเวณนั้น ๆ โดยจะกักเก็บไว้เป็นระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะระบายลงสู่ลำน้ำ พื้นที่เก็บกักน้ำเหล่านี้ได้แก่ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ฝาย ทู่งเกษตรกรรม เป็นต้น ลักษณะสิ่งก่อสร้างเหล่านี้จะมีวัตถุประสงค์อื่นประกอบด้วย เช่น เพื่อการชลประทาน เพื่อการประมง เป็นต้น

2. แก้มลิงขนาดกลาง เป็นพื้นที่ชะลอน้ำที่มีขนาดเล็กกว่า ก่อสร้างในระดับลุ่มน้ำ มักเป็นพื้นที่ธรรมชาติ เช่น หนอง บึง คลอง เป็นต้น

3. แก้มลิงขนาดเล็ก คือ แก้มลิงที่มีขนาดเล็กกว่า อาจเป็นพื้นที่สาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานจอดรถ หรือสนามในบ้าน ซึ่งต่อเข้ากับระบบระบายน้ำหรือคลอง แก้มลิงที่อยู่ในพื้นที่เอกชน เรียกว่า “แก้มลิงเอกชน” ส่วนที่อยู่ในพื้นที่ของราชการ

และรัฐวิสาหกิจจะเรียกว่า “แก้มลิงสาธารณะ”

การพิจารณาจัดหาพื้นที่กักเก็บน้ำนั้น ต้องทราบปริมาณน้ำผิวดินและอัตราการไหลผิวดินที่มากที่สุดที่จะยอมปล่อยให้ ออกได้ในช่วงเวลาฝนตก โดยสิ่งสำคัญคือต้องจัดหาพื้นที่กักเก็บให้พอเพียง เพื่อจะได้ไม่เป็นปัญหาในการระบายน้ำ ปัจจุบันมีแก้มลิงทั้งขนาดเล็ก และขนาดใหญ่กระจายอยู่ทั่วกรุงเทพมหานคร กว่า 20 จุด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางฝั่งธนบุรี เนื่องจากมีคลองจำนวนมาก และระบายน้ำออกทางแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้โครงการแก้มลิงแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือโครงการระบายน้ำในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยจะใช้คลองที่ตั้งอยู่ชายทะเลด้านจังหวัดสมุทรปราการ ทำหน้าที่เป็นทางเดินของน้ำ ตั้งแต่จังหวัด สระบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี และกรุงเทพมหานครและส่วนที่สอง คือคลองในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะใช้คลองมหาชัย คลองสนามชัย และแม่น้ำท่าจีน ทำหน้าที่เป็นคลองรับน้ำในพื้นที่ตั้งแต่จังหวัด อ่างทอง อยุธยา ปทุมธานี นครปฐม และกรุงเทพมหานคร แล้วระบายลงสู่ทะเลด้านจังหวัดสมุทรสาคร นอกจากนี้ยังมีโครงการแก้มลิง “แม่น้ำท่าจีนตอนล่าง” เพื่อช่วยระบายน้ำที่ท่วมให้เร็วขึ้น โดยใช้หลักการควบคุมน้ำในแม่น้ำท่าจีน คือ เปิดการระบายน้ำจำนวนมากลงสู่อ่าวไทย เมื่อระดับน้ำทะเลต่ำ ซึ่งโครงการนี้จะประกอบไปด้วย 3 โครงการในระบบคือ (1) โครงการแก้มลิง “แม่น้ำท่าจีนตอนล่าง” (2) โครงการแก้มลิง “คลองมหาชัยถึงคลองสนามชัย” (3) โครงการแก้มลิง “คลองสุนัขหอน”

แนวทางการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นหนึ่งในหลายพื้นที่ของประเทศที่มีการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ [9]

ประเด็นด้านการพัฒนาพื้นที่ทางการเกษตรและช่วยเหลือเกษตรกร เช่น โครงการพัฒนาเกษตรกรรมเบ็ดเสร็จตามพระราชดำริ ตำบลท่อมก อำเภอบางไทร ปี พ.ศ. 2526 เพื่อพัฒนาพื้นที่นาไร่ 600 ไร่จัดสร้างเป็นโครงการนำ (Pilot project) ให้เป็นพื้นที่เกษตรกรสามารถเพาะปลูกได้ทั้งปี และพัฒนาพื้นที่นี้

อีกครั้งในโครงการจัดทำแปลงและสาธิตการเกษตรแบบผสมผสานในเขตจัดรูปที่ดินอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในปี พ.ศ. 2550 โครงการช่วยเหลือเกษตรกรชาวนาตามพระราชดำริ เพื่อแก้ไขปัญหาความชื้นของข้าวเปลือกโดยการตากข้าวและชะลอการจำหน่ายข้าวเปลือกในช่วงราคาต่ำ พ.ศ. 2536 เป็นต้น

ประเด็นด้านสาธารณสุข เช่น โครงการพินเทียมพระราชทาน เพื่อให้บริการใส่ฟันเทียมฐานพลาสติกแก่ผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปในโรงพยาบาล 16 แห่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี พ.ศ. 2548-2551

ประเด็นด้านการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและปรับภูมิทัศน์ ได้แก่ โครงการปรับปรุงและขุดลอกคลองเมือง อำเภอพระนครศรีอยุธยาเพื่อปรับปรุงทัศนียภาพ พ.ศ. 2537-2539 และโครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและบำบัดน้ำเสียในเขตพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2547

ประเด็นด้านการบริหารจัดการน้ำ เช่น โครงการจัดหาน้ำช่วยเหลือราษฎรเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในเขตตำบลคลองน้อย และตำบลสองห้อง อำเภอบ้านแพรก ปี พ.ศ. 2534 และ พ.ศ. 2541-2542 และโครงการก่อสร้างพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริเยศ และพัฒนาเป็นพื้นที่รับน้ำตามโครงการแก้มลิง ณ หุ่นชะมดหย่อง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ถึงปัจจุบัน

จากประเด็นและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อการพัฒนาพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าประเด็นด้านการบริหารจัดการน้ำถือเป็นประเด็นสำคัญอันนำไปสู่การจัดทำโครงการด้านการบริหารจัดการน้ำเพื่อลดปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วมอันเนื่องมาจากพระราชดำริตามแนวทางการบริหารจัดการด้านน้ำท่วมล้น (Flood management) มีวิธีการต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วม [7] เช่น วิธีการก่อสร้างคันกันน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วม เป็นวิธีการดั้งเดิมในการแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วม โดยสร้างคันดินกันน้ำขนาดที่เหมาะสมขนานไปตามลำน้ำห่างจากขอบตลิ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเอ่อล้นท่วมพื้นที่นอกคันดินกันน้ำ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในเรื่องการแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วมโดยคันกันน้ำ ตัวอย่างเช่น คันกันน้ำโครงการมูโนะ และโครงการปึงลิ่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

วิธีการก่อสร้างทางผันน้ำ เป็นวิธีการขุดเส้นทางเดินน้ำใหม่เพื่อผันน้ำทั้งหมดหรือบางส่วนที่ล้นตลิ่งท่วมพื้นที่ออกไปโดยวิธีการก่อสร้างทางผันน้ำเชื่อมต่อกับลำน้ำที่มีปัญหาน้ำท่วมเมื่อมีการเอ่อล้นของน้ำ น้ำจะไหลไปตามทางผันน้ำที่ขุดขึ้นใหม่ไปลงลำน้ำสายอื่น หรือระบายออกสู่ทะเล ตัวอย่างการโครงการของกรมชลประทานตามวิธีการนี้ เช่น การขุดคลองมูโนะเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วมจากแม่น้ำโก - ลก เข้าท่วมพื้นที่เกษตรของประชาชน เป็นต้น

วิธีการปรับปรุงและตกแต่งสภาพลำน้ำ เป็นวิธีบริหารจัดการน้ำเพื่อให้พื้นที่น้ำท่วมสามารถไหลไปตามลำน้ำได้สะดวก ไหลเร็วขึ้นและบรรเทาการท่วมขังได้ โดยใช้วิธีการขุดลอกลำน้ำตื้นเขินให้น้ำไหลสะดวกขึ้น กำจัดวัชพืช และการขุดแนวคลองให้เป็นสายตรง เป็นต้น

การก่อสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำไว้ทางด้านเหนือเขื่อนในลักษณะอ่างเก็บน้ำ เช่น โครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำนครนายกตอนบนจังหวัดนครนายก เป็นต้น

โครงการแก้มลิงเป็นหนึ่งในวิธีการตามพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วมขัง ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

“...ตามปกติเวลาเราให้กล้วยกับลิง ลิงจะเคี้ยวแล้วเก็บไว้ในแก้มลิง...เขาเคี้ยวแล้วเอาไปเก็บในแก้ม น้ำท่วมลงมา ถ้าไม่ทำ ‘โครงการแก้มลิง’ น้ำท่วมนี้จะเประอะไปหมดอย่างที่เประอะปีนี้ เประอะไปทั่วภาคกลาง จะต้องทำแก้มลิง’ เพื่อที่จะเอาน้ำนี้ไปเก็บไว้...” วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2538

พระราชดำรัสดังกล่าวข้างต้นเรื่องการบริหารจัดการน้ำโดยวิธีการแก้มลิงส่งผลให้เกิดการดำเนินโครงการแก้ปัญหาพื้นที่น้ำท่วมที่ลุ่มภาคกลางขึ้น โดยมีกลุ่มหน่วยงานที่กำหนดนโยบาย ได้แก่ คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ กรมโยธาธิการและผังเมือง กรมชลประทาน ไฟฟ้าฝ่ายผลิต และผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้อง

โครงการแก้มลิงเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่น้ำท่วมภาคกลางในปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 2 โครงการหลัก ได้แก่

โครงการแก้มลิงฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีจุด

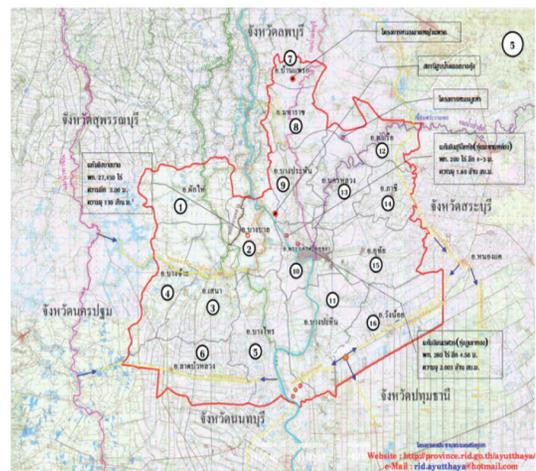
ประสงค์เพื่อเป็นพื้นที่รับน้ำฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่อยู่ในบริเวณที่ตั้งตั้งแต่จังหวัดสระบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี และกรุงเทพมหานคร น้ำจะไหลลงมาตามคลองสายต่างๆ โดยใช้คลองชายทะเลที่ตั้งอยู่ริมทะเลด้านจังหวัดสมุทรปราการทำหน้าที่เป็นบ่อกักน้ำหรือรับน้ำ และใช้คลองขนาดเล็กที่มีอยู่เดิมเป็นคลองระบายน้ำเข้าออก เช่น คลองพระองค์ไชยнуชิต คลองบางปลา คลองด่าน คลองบางบึง คลองตำหรุ คลองชายทะเล เป็นต้น [7]

โครงการแก้มลิงในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีจุดประสงค์เพื่อเป็นพื้นที่รับน้ำฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา นับตั้งแต่จังหวัดอ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นครปฐม กรุงเทพมหานคร และสมุทรสาคร ลงสู่คลองมหาชัย-สนามชัยและแม่น้ำท่าจีน และระบายออกสู่ทะเลด้านจังหวัดสมุทรสาคร [7]

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ประเทศไทยมีการดำเนินโครงการตามพระราชดำริในเรื่องการบริหารจัดการน้ำตามโครงการแก้มลิงในหลายพื้นที่ เช่น โครงการบรรเทาอุทกภัยตามพระราชดำริ (แก้มลิงหนองใหญ่) จังหวัดชุมพร และโครงการบรรเทาอุทกภัยพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ในส่วนของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ในพื้นที่โครงการแก้ปัญหาหน้าท่วมที่ลุ่มภาคกลางในพื้นที่ทั้งฝั่งฝั่งตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อันเนื่องมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ในพื้นที่ ลุ่มน้ำเจ้าพระยา และลุ่มน้ำป่าสัก วิธีแก้มลิงนี้เป็นการแก้ปัญหาพื้นที่ประสบปัญหาอุทกภัยในฤดูน้ำหลากที่เกิดขึ้นทุกปี โดยเฉพาะจากเหตุการณ์อุทกภัยใหญ่ปลายปี พ.ศ. 2554 นำมาสู่ความเสียหายแก่ 22 จังหวัดในพื้นที่ภาคกลาง โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและนิคมอุตสาหกรรม การเผชิญปัญหาอุทกภัยจึงมีผลทำให้ให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาถือเป็นพื้นที่มีปัญหาและผลกระทบจากแผนพัฒนาที่ดินที่มีความขัดแย้งสูง โดยเฉพาะประชาชนในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ส่งผลให้รัฐบาลขณะนั้นตั้งหน่วยงานที่มีชื่อว่า คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (กยน.) ขึ้นเพื่อจัดทำแผนแม่บทในการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการนำวิธีการบริหารจัดการน้ำโดยการจัดเตรียมพื้นที่กักน้ำ (Water Detention Area) หรือพื้นที่แก้มลิงเพื่อรองรับน้ำ หรือฟลัดเวย์ (Floodway) โดยวิธีการสร้างคันกั้นน้ำและกำแพงน้ำเพื่อป้องกัน

พื้นที่เศรษฐกิจสำคัญ [16] ส่งผลให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการบริหารจัดการน้ำเพื่อแก้ปัญหาอุทกภัยและความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการบริหารพื้นที่หลายโครงการ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยมีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบ ได้แก่โครงการชลประทานพระนครศรีอยุธยา กรมชลประทาน ซึ่งได้รับมอบหมายให้ควบคุมและรับผิดชอบโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 3 พื้นที่ และโครงการในความรับผิดชอบของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล สำนักชลประทานที่ 10 จำนวน 1 พื้นที่ รวมเป็น 4 พื้นที่หลักในการบริหารจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำริในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังแผนนี้ (รูปที่ 1) และมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงแผนที่โครงการบริหารจัดการน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : โครงการชลประทานพระนครศรีอยุธยา [10]

1. โครงการอ่างเก็บน้ำพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย หรือโครงการแก้มลิงสุริโยทัย (ทุ่งมะขามหย่อง) มีที่ตั้งโครงการ ณ ทุ่งมะขามหย่อง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,171 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำประมาณ 200 ไร่ พื้นที่พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย ส่วนสาธารณะและอื่นๆประมาณ 50 ไร่ และพื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตรกรรมประมาณ 921 ไร่ เป็นการกักเก็บน้ำในลักษณะอ่างเก็บน้ำขนาดความจุประมาณ 1,209,000 ลูกบาศก์เมตร

มีการบริหารจัดการน้ำเพื่อเข้าพื้นที่เกษตรกรรมโดยการวางระบบโรงสูบน้ำไฟฟ้าและการวางท่อรับน้ำและระบายน้ำในพื้นที่เดิมมีจุดประสงค์เพื่อทำระบบชลประทานเพื่อการปลูกข้าวในพื้นที่ แต่ปัจจุบันแปลงสภาพการเพาะปลูกเป็นพื้นที่ผักอายุสั้นแทนการปลูกข้าว

2. โครงการอ่างเก็บน้ำพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือโครงการแก้มลิงนเรศวร (ทุ่งภูเขาทอง) มีที่ตั้ง ณ ทุ่งภูเขาทอง ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่โครงการทั้งหมดประมาณ 1,075 ไร่ แบ่งเป็นอ่างเก็บน้ำประมาณ 238 ไร่ พื้นที่จัดสร้างกิจกรรมต่างๆ 159 ไร่ พื้นที่คลองในเขตโครงการ 22 ไร่ และพื้นที่รับน้ำทางด้านเกษตรกรรม 611 ไร่ โดยมีขนาดความจุของอ่างเก็บน้ำประมาณ 2,003,600 ลูกบาศก์เมตร มีการบริหารจัดการน้ำเข้าพื้นที่เกษตรกรรมโดยการวางระบบโรงสูบน้ำด้วยไฟฟ้าจากแม่น้ำเจ้าพระยา และระบบท่อรับน้ำและระบายน้ำ ปัจจุบันมีปัญหาสภาพดินรอบบริเวณอ่างเก็บน้ำมีสภาพเป็นดินเปรี้ยว ทำให้น้ำเป็นกรดไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก ทำให้เกษตรกรสูบน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเองโดยไม่ได้ใช้น้ำจากพื้นที่เพื่อการเกษตร

3. โครงการจัดหาน้ำช่วยเหลือราษฎรตามพระราชดำรินในเขตอำเภอบ้านแพรก หรือแก้มลิงหนองลาดหญ้าแพรก ตั้งอยู่ ณ ตำบลคลองน้อย และตำบลสองห้อง อำเภอบ้านแพรก มีพื้นที่ประมาณ 100,000 ไร่ อยู่ในเขตชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษามหาราช มีการบริหารจัดการพื้นที่ในลักษณะมีคันกั้นน้ำล้อมรอบ มีการทำนาประเภทนาหว่านข้าวขึ้นน้ำหรือข้าวฟางลอย การกักเก็บน้ำในพื้นที่มีประมาณ 6,500,000 ลูกบาศก์เมตร เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำนาโดยการระบายน้ำหลากเข้าพื้นที่และการอุปโภคบริโภคของประชาชนในพื้นที่ [10]

4. โครงการพื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติ(รับน้ำนอง) พื้นที่เกษตรกรรมตามแนวพระราชดำริ อำเภอบาลบาลหรือโครงการแก้มลิงบางบาล เป็นพื้นที่เกษตรกรรมรับน้ำนองแก้มลิงตามธรรมชาติ ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 27,450 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ล้อมรอบระหว่างแม่น้ำน้อย คลองมนโรทัย คลองบางหลวง และคลองบางบาล ล้อมรอบด้วยคันกั้นน้ำและคันคลองส่งน้ำ มีความสามารถในการรองรับน้ำได้ประมาณ 130,000,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งมีประโยชน์ในการเก็บกักน้ำช่วงฤดูน้ำหลากเพื่อบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

และส่งผลต่อการเกษตรในด้านการทำเป็นระบบนาปรัง และเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตรอื่น ๆ โดยกรมชลประทานเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ใช้น้ำชลประทานในการศึกษาวิจัยพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางการรับน้ำเข้าพื้นที่แก้มลิง

โครงการแก้มลิงทั้งสี่โครงการหลักข้างต้นเป็นการเน้นวิธีการบริหารจัดการน้ำโดยการเก็บกักกวดน้ำหลากไว้ในพื้นที่เกษตรกรรมโดยการระบายน้ำเข้าพื้นที่ช่วงฤดูน้ำหลากประมาณช่วงเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน ผ่านทางท่อลอดคั่นกั้นน้ำและประตูระบายน้ำโดยวิธีการระบายน้ำเข้าออกพื้นที่แก้มลิงดังกล่าว

การดำเนินโครงการแก้มลิงเป็นการบริหารน้ำโดยใช้แหล่งเก็บน้ำเดิมที่มีอยู่เป็นหลักในการรองรับปริมาณน้ำ และสร้างแหล่งเก็บน้ำเพิ่มเติมพร้อมทั้งวางโครงข่ายเชื่อมโยงแหล่งน้ำต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หลังจากนั้นการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงนี้จะเป็นการใช้ระบบแพร่กระจายน้ำเพื่อส่งและลำเลียงน้ำส่วนเกินไปพักตัวในห้วย หนอง คลอง บึงหรือแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดเล็ก รวมทั้งสระน้ำหรือระบบชลประทานที่ใช้โครงการทางด้านเกษตรของเกษตรกร ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำริ ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและน้ำแล้งได้อย่างเป็นระบบ [1]

การใช้มาตรการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแก้มลิงดังกล่าว เป็นวิธีการเพื่อชะลอน้ำและเคลื่อนย้ายมวลน้ำส่วนเกินจากที่มีปริมาณน้ำมากไปยังพื้นที่ที่กำหนดบริเวณกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์และชะลอปัญหาการเกิดอุทกภัยขนาดใหญ่และการขาดน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในพื้นที่ที่มีการกระจายตัวของน้ำที่ไม่สม่ำเสมอในแต่ละปี ซึ่งส่งผลให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการจัดการในเรื่องบริหารจัดการน้ำเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

การแก้ปัญหาน้ำท่วมโดยวิธีการแก้มลิงเป็นมาตรการบรรเทาน้ำท่วมที่ลงทุนน้อยที่สุด [11] แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาที่มักจะพบในการแก้ปัญหาน้ำท่วมโดยวิธีน้ำคือการหาพื้นที่ที่เหมาะสมยาก บางครั้งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสม แต่มีขนาดเล็ก ทำให้เก็บกักน้ำได้น้อย หากเปรียบเทียบกับพื้นที่แก้มลิงในโครงการพระราชดำริบริเวณหนองใหญ่ จังหวัดชุมพร ซึ่งเก็บกักน้ำได้ 3 ล้านลูกบาศก์เมตร รวมทั้งปัญหาเรื่องกฎหมายผังเมืองมีส่วนทำให้การจัดการพื้นที่เป็นไปได้ยาก [11]

บทสรุป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านการบริหารจัดการน้ำเป็นจำนวนมาก ทรงศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เอง ที่เกี่ยวกับการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรน้ำ สำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำหลายสายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอุทกภัยเป็นประจำ เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินของประชาชน พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่อุตสาหกรรม และโบราณสถาน ทำให้ส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจในวงกว้าง ดังนั้นเพื่อเป็นบริหารจัดการน้ำเพื่อรองรับอุทกภัยที่อาจเกิด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระราชทาน โครงการแก้มลิง ที่บริหารน้ำโดยใช้แหล่งเก็บน้ำเดิมที่มีอยู่เป็นหลักในการรองรับปริมาณน้ำ และสร้างแหล่งเก็บน้ำเพิ่มเติมพร้อมทั้งวางโครงข่ายเชื่อมโยงแหล่งน้ำต่างๆเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ดำเนินการบริหารจัดการน้ำตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยโครงการชลประทานพระนครศรีอยุธยา กรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบ มี 4 พื้นที่หลักในการบริหารจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำริ ได้แก่ โครงการอ่างเก็บน้ำพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย หรือโครงการแก้มลิงสุริโยทัย (ทุ่งมะขามหย่อง) โครงการอ่างเก็บน้ำพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือโครงการแก้มลิงนเรศวร (ทุ่งภูเขาทอง) โครงการจัดหาน้ำช่วยเหลือราษฎรตามพระราชดำรินในเขตอำเภอบ้านแพรก หรือแก้มลิงหนองลาดหญ้าแพรก และโครงการพื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติ (รับน้ำนอง) พื้นที่เกษตรกรรมตามแนวพระราชดำริ อำเภอบาลบาลหรือโครงการแก้มลิงบางบาล

เอกสารอ้างอิง

- [1] Provincial Development Strategy Group. (2016). **Provincial 4-Year Plan (2014-2017) of Ayutthaya Province.** [20 October 2016] from <http://www.ayutthaya.go.th/plan1/template2/2012/doc02149020121003155539.pdf>
- [2] Chanawat, Prissana and Nanram, Suphakarn. (2014). **“Unit 2, Landscape, Transportation and Ayutthaya Economy “ in the historical city of Ayutthaya. Thai Heritage - World Heritage, Phra Nakhon Si Ayutthaya Provincial Administrative Organization in conjunction with Ayudhya Institute of Education, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University. Phra Nakhon Si Ayutthaya : SSC - JMC**
- [3] Jaiyen, Bunchai. (2012). **New National History “Flood Bangkok.** Bangkok : Philosopher
- [4] Jeamchareonpornkul, Sumrit. (2013). **Ayutthaya Flood Disaster Record 2011.** No Printing House.
- [5] Thadsamit, Thassana. (2012). **Past - Future, Flood, Disaster Threatens Thailand.** Bangkok : Star Light.
- [6] National Statistical Office. (2016). **Father of Water Resources Management.** [15 October 2016] From <http://www.nso.go.th/webstat/king/kfiles/k1-04.pdf>
- [7] Chaipattana Foundation. (2016). **Theory of Flood Problem Solving Due to Royal Works According to the Guidelines for Management of Floods Over flow.** [20 October 2016] From <http://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/theory-of-flooding-problems.html>

- [8] Foundation of Do Good without Ostentation, Follow the Line of Royal Initiative. Institute for the Promoting and Developing the Do Good without Ostentation. (2016). **Monkey Cheek Project**. [1 November 2016] From : http://www.pidthong.org/knowledge-detail.php?id=14&parent_id=1#.WCgcNFV97IU
- [9] Ayutthaya Province Office. (2016). **Royal Projects**. [20 October 2016] From <http://www.ayutthaya.go.th/royalthought.htm>
- [10] Ayutthaya Irrigation Project. (2016). **Operations of Royal Projects in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province**. [20 October 2016] From: <http://province.rid.go.th/ayutthaya>
- [11] Rotjanakanan, Thongchai. (2011). **Underground Cheek Monkey : Flood Mitigation Measures. Documentation for Lecture** “Urban development in the next decade ; Case of Cities in Disaster Zones”. <http://www.dpt.go.th/csp/images/stories/pdf/disaster/Underground.pdf>

